

INVERZIJA OSEBKA V SLOVENŠČINI

Jasna Belc

Ljubljana

UDK 811.163.6'367.332.6

Prispevek skuša razložiti pojav t. i. inverzije osebka, zlasti v slovenščini. Izhaja iz Toporišičeve klasifikacije modifikacij pomenske podstave (SS 2000: 491–530) in navaja primere iz korpusnih in drugih virov (pisnih in govorjenih). Razčlemba tega jezikovnega pojava upošteva hierarhijo teh določitev – njihovo razvrstitev ter razvrstitev besed in besednih zvez v (več)stavčni povedi in ožje, znotraj razširjene glagolske zveze, imenovane tudi *stavčna zveza*, oz. *odvisnikov* –, ki jih napovedujeta tako tvorbeno-pretvorbena slovnica kot tipologija jezikov. Skuša najti tudi sprožilce inverzije. Osredotoča se predvsem na skladnjo, ob tej pa se ozira še k prozodiji, informacijski zgradbi in pomenoslovju (logični obliki). Nemalokrat naletimo, zlasti v govorjenem jeziku (občasno tudi v pisnem), na vnose tujih prozodičnih in posledično skladenjskih vzorcev v slovenščino ali vsaj na neskladje med omenjenimi ravninami glede na linearни zapis povedi.

inverzija osebka, besedni red ali stava v stavku, poudarjeno težišče, stavčna prozodija, zložena glagolska zveza

The article discusses the phenomenon of »subject inversion« in Slovene. The discussion begins with Toporišič's classification of modifications (complementations) within a proposition, offering examples from corpora and other (written and spoken) sources; examples from other languages are also offered. The analysis focuses on the hierarchy of complementations, the order of words and word/functional phrases in a complex sentence, as well as the triggers of subject inversion. The order of complementations can be predicted by the theory of transformational-generative grammar and by the typological cross-linguistic studies. The analysis is conveyed in the syntactic level of language by taking into account some prosodic, information structure and semantic characteristics (logical form) of a given sentence. Such cases, particularly in spoken Slovene, may often be found in utterances with a foreign prosodic and consequently syntactic pattern, or at least some incoherence among the mentioned levels with respect to the linear representation of the sentence.

subject inversion, word order or position of constituents in a sentence (clause), (information) focus, sentence prosody, complex verb phrase

1 Uvod

1.1 Uvodna pojasnila

V skladenjskih razpravah o različnih jezikih pogosto zasledimo pojav t. i. *inverzije osebka*. Pojem *inverzija* tu pomeni *zamenjavo položaja* z drugo obliko in postavitev na neko drugo mesto od običajnega. V smislu *besednega reda* (BR) stavčnih

sestavnikov gre za stavo osebka, ki je zamenjal svoje običajno mesto z neko drugo (večdelno) prvino. Gre za pojав, ki je viden *na površini*, tj. v fonološki izrazitvi (v *tvorbeno-pretvorbenem pristopu* (TPS), v *fonetični oz. fonološki obliku* (FO) v nasprotju z *logično obliko* (LO) ali pomensko, interpretativno izrazitvijo izreke), v *linearnem* zaporedju oz. *zapisu* (LZ) stavčnih prvin (od glasoslovnih do stavčnih). V tipološkem smislu sodi slovenščina med jezike, ki imajo značilni (nevtralni, osnovni, kanonični) BR ali stavo SVO (z mednarodnimi kraticami za *subjekt*, *verbum*, *objekt*; slov. OGP, a običajno ostajamo pri mednarodnem simbolnem zapisu). Konkretnije s pojmom *inverzija osebka* (IO) zaznamujemo pojavljanje osebka **za glagolskim delom stavka**, tj. bodisi le *osebno glagolsko obliko* (OGO) ali celoten glagolski del (običajno brez nedoločniškega ipd. dopolnila), saj sta osebek in glagolski del (povedek, povedje) običajno v tesni zvezi tudi v LZ povedi, ki je lahko eno- ali večstavčna. IO je najpogosteje vezana na odvisni stavek. V kratičnem zapisu to pomeni, da smo BR **SV** zamenjali z **VS**, kadar ima konkretni glagol lastnost prehodnosti; pomeni, da smo zamenjali BR **SVO** z **VSO**, lahko pa celo z VOS/OVS.

IO ne pomeni posledično le zamenjave mest v povedi ali njeni stavčni obliki (formalni izrazitvi), ampak običajno tudi v ustrezni *intonacijski konturi* izgovorjenih stavčnih sestavin ter premiku *težišča* ali *stopnje jakostne izrazitosti* (Toporišič 2000: 665). V nekaterih primerih povedi je IO morda posledica drugih teženj (po premikih) v skladnji in je vpeta v nek sklop hierarhičnih postavitev sestavnikov in skladenjskih potekov, ki neposredno ne zadevajo samega položaja osebka. Torej sama inverzija pogosto ni le stvar ožje skladnje, ampak zadeva hkrati tudi prozodijo (stavčno intonacijo, premore) in pomensko ali informacijsko zgradbo (IZ), kakor zahtevajo stavkovtorna pravila večine TPS: v slovnici načel in parametrov (SNP; Golden 2000: 11) in modulov: teorija vezanja in navezovanja, teorija preverjanja oznak, kopij, dosegov; v zadnjih 20 letih vse bolj optimalnostna teorija, minimalistična skladnja, pa tudi drugi pristopi in teorije. S prerazporejanjem stavčnih sestavnikov se tudi stavčna intonacija in/ali poudarjenost sestavnikov (intonacijsko jedro) ter vrsta informacijske prvine ustrezno spreminja; zlasti dve prvini in njuni ustrezni *funkcijski zvezi* v okviru teorij TPS in informacijskih teorij (o IZ), ki usmerjata pozornost govorca in poslušalca konkretnega izreka k tematizacijski ali pa poudarjalni sestavini: v mednarodni literaturi imenovani topik in fokus, v teoriji členjenja po aktualnosti pa bi ju lahko posplošili na tematizacijsko in rematizacijsko sestavino ali na tematski in rematski del povedi ob sklicevanju na konkretno izpeljavo teorije. V smislu tipoloških načel (Hammond 1988: 17) si pri izgovarjanju povedi prizadevamo ohranjati čim bolj uravnoteženo in tekočo prozodično zgradbo z neizstopajočimi (intonacijskimi ali poudarjalnimi) *odmiki*, nenujnimi premori, če ne želimo v izgovor priklicati (velike) osebne čustvene vpleteneosti, ki bi jo hoteli prenesti na sogovornika, da bi dosegli učinek. Kadar *ne gre* za to čustveno vpleteneost govorca, se ta izogiba premočnim in pretiranim poudarkom, s katerimi bi določenim stavčnim sestavnikom dal neustrezno prozodično realizacijo v smislu skladenjske zgradbe, ki ji ta pripada. Hierarhična skladenjska razčlemba povedi mora upoštevati tudi zahteve FO (tu prozodije).

V smislu hierarhične razčlembe povedi se v SNP sklicujemo raje na stavčne sestavnike kot na njihove stavčnočlenske vloge (razlika v skladenjski obravnavi s Toporišičevim Slovensko slovnico (SS)), saj vsebinski poudarek naše skladenjske razčlembe ni na ugotavljanju teh vlog ali njihovi primerjavi, ampak prej na delitvi na formalni izrazni del (besednozvezno skladnjo in besednozvezne sestavnike) in na njen pomenski del prirejanja oz. podeljevanja udeleženskih vlog glagolskim argumentom v jedrih dopolnil in določil, ki jih ti odpirajo kot leksikalne prvine s to značilnostjo (V = glagoli, N = samostalniki, A = pridevni, P = predlogi). Znotraj SNP se pravilna tvorba besednih zvez (BZ) (iz navedenih leksikalnih prvin) sklicuje na *besednozvezno razvijalno načelo* kot univerzalijo, ki trdi, da skladenjsko zvezo razvijajo lastnosti njenega jedra (slovarske oznake jedra, v smislu leksikalistične hipoteze; Chomsky po Golden 2000: 12).

Pojasnilo o uporabi ponazarjalnih zgledov: ti so iz običajnega govora, tekoče razlage ali pripovedi in so bili večinoma zapisani. Našli smo jih v slovenskih pisnih korpusih (glej Vire), jih dodali na podlagi premislekov o tematiki članka iz osebnega spominskega ali pisnega arhiva ali po poslušanju javnih medijev. To pomeni, da ne gre za povedi iz besedil za umetniško uprizorjanje ipd., kjer bi imela čustvena komponenta precejšnjo vlogo. Lastni zgledi so bili pogosto izbrani predvsem zaradi načela gospodarnosti v članku.

1.2 Terminologija

Uporabljeni *strokovni izrazi* sledijo tako ESJ (Toporišič 1992), na začetku so prikazani v poševnem tisku, kot knjigi o TPS (Golden 2000), kjer so tvorjeni prav tako po načelih ESJ in SS. Izrazi zunaj domene obeh del so tvorjeni, prevedeni iz tuje literature ali v kar največji meri prilagojeni tem virom.

2 K inverziji osebka

2.1 Različne vrste povedi glede BR osnovnih sestavnikov

Številni naravni jeziki poznajo pojav *inverzije osebka*, gre pa tako za terminološko kot vsebinsko vprašanje. V terminološkem smislu je izraz že zelo dolgo prisoten v jezikoslovni literaturi, nekatere teorije ga pogosto obravnavajo. V naši razpravi se omejujemo na slovenščino ter primerjavo z analognimi zgledi iz romanskih in slovanskih jezikov (IO je pogosta v obeh jezikovnih družinah).

IO razumemo kot pojavitve osebka **za** glagolskim delom stavka, ki vključuje OGO ali celotno glagolsko zvezo (GZ) ali del GZ, v smislu spremembe osnovne stave (t. i. nevtralne stave SVO), ki bi jo imele prvine v enostavčni povedi, izrečeni kot uvodni povedi nekega govora. V tem primeru se lahko tvorec povedi in poslušalec zanašata le na skupno poznavanje vsebine, ki je ubesedena z BZ in besedami (leksemi), ki so lahko abstraktni ali referenčni izrazi (njihovo istovetenje in razumevanje tedaj pomeni obojestransko poznavanje zunajjezikovne dejanskosti).

Nekaj *uvodnih* zgledov povedi z osnovnim BR:

- (1a) Peter je dal Mariji knjigo.
 (2a) špan. Pedro le_i dio un libro a María. (PS)
 1. ime nasl. 3. os. ed. je dal knjigo (tož.) Mariji (daj.)

Obe povedi imata nevtralno stavo, diagnostični mehanizem za potrditev takšne stave pa je vprašanje *Kaj se je zgodilo?* ali v splošnem *Kaj se dogaja?* V zgledih (1a) in (2a) je le običajna padajoča stavčna intonacija, ki ustreza pripovednemu stavčnemu naklonu (ESJ) – kar nam zadošča pri razčlembi –, aktualnostno členitveno težišče označimo s podčrtavo ustreznih nepoudarjenih težišč (rematskih delov) povedi.

S spremembo stave stavčnih sestavnikov lahko postane (informacijsko) težišče poudarjeno [+ Foc], v zgledu ga označimo z izpisom BZ z velikimi črkami:

- (1b) Peter je dal knjigo **MARIJI**.

Težišče (rema, nova informacija) bi bilo lahko v slovenščini tudi nepoudarjeno, a naj bo v zgledu (1b) poudarjeno in udejanjeno v dajalniški BZ. Podobno bi ravnali v španskem zgledu (2b), kjer je poudarek na: *un libro*. Položaj poudarjenega težišča ni vezan na stavo. Iz zgledov vidimo, da oba jezika različno členita in postavlja sestavnike oz. BZ v stavek.

Analogen zgled (glede menjave položajev dveh BZ) bi se torej v španščini glasil:

- (2b) Pedro le dio A MARÍA un libro. (PS, BD)

Tožilniška zveza bi ostala prozodično in informacijsko nezaznamovana, medtem ko bi (dajalniški) nepremi predmet dobil oznako zaznamovanosti v ustrejni funkcijski zvezi FocP (*focus phrase*; težiščna ali rematizacijska zveza).

Obstajajo zgledi s stalno IO, v slovenščini bomo poskusili ta status preveriti v nadaljevanju.

Med zgledi z neprehodno zgradbo, npr. s t. i. *netožilniškimi glagoli* (nimajo premega predmeta, glagoli premikanja in glagoli spreminjanja stanja; prim. Ilc, Marvin 2016), naj omenimo:

- (3a) (e) Zavrela je voda.
 (3b) (e) špan. Hirvió el agua. (BD)

(e) označuje na tem mestu neizraženi osebek, ki razloži hierarhijo sestavnikov, kot jo globinsko vidi SNP.

Glagoli v netožilniških in neergativnih (neprehodnih) zgradbah imajo drugačne posledice pri nadaljnjih izpeljavah.

2.2 Kje najdemo IO?

V eno- ali večstavčnih povedih z zloženo GZ najdemo IO v naslednjih vrstah zgradb ali besedilnih zvrsteh (nadaljnjih zgledov zaradi prostorske omejitve objavljenega članka ni mogoče navajati, bralec si jih lahko sam prikliče v spomin):

- 1) v opisih mirujočih stvari, scene, zlasti v didaskalijah (vstopanju in izstopanju igralcev z odra ipd.)
- 2) v razporeditvi prostorov ali (stvari) v prostoru:

(4) [...] Slovenija je [...] izjemna, ker se na prav tem koščku srednje Evrope stikajo in prepletajo štiri velike naravne enote. (GF)

- 3) v spremnih stavkih za premim govorom
- 4) kadar je glavni stavek povedi zapostavljen za odvisnikom ali tudi kadar je pred njim, če se v zgradbi pojavljajo netožilniški ali neaktivativni glagoli:
 - (4a) Brata Fendi sta zaslužna, da je postala Italija najbolj prepoznavna v svetu mode.
 - (4b) Brata Fendi sta zaslužna, da je Italija postala najbolj prepoznavna v svetu mode. (RTV SLO)
 - (4c) *da Italija je postala najbolj prepoznavna v svetu mode.

Govorka je raje uporabila 2. različico BR (4b), kjer je osebek postavila više v odvisniku in ga tako izpostavila poudarjanju (prozodičnim potekom), ki zahteva interpretacijo s kontrastnim osebkom. Skladnja tu poskrbi, da se glasovno poudarjene realizacije sestavnikov povedi realizirajo v okviru funkcijskih zvez (topik, fokus). Glede na govorkin dvojezični status gre lahko za vpliv njenega maternega jezika na njeno izražanje v slovensčini, torej, da daje osebkom pomembnejšo vlogo, ker je prominentnost osebka v romanskih jezikih močnejša (prav v smislu skladnje). Informacijsko so kontrastirane prvine lahko težišča (topiki) ali težišča (fokusi), po načelih teorije o IZ je v enem stavčnem ali povednem okolju težišče le eno, medtem ko je tem lahko več (Cinque v Erteschik-Shir 2007: 34–38).

3 Kako izpeljemo inverzijo osebka

3.1 Potrebni mehanizmi in poteki

Stavkovna pravila katere koli TPS (SNP, minimalistične) zmorejo napovedati in pojasniti, kako izpeljemo določene povedi, da ustrezajo tistim v korpusih pisnega ali ustnega izražanja – če korpori odražajo določeno zvrst jezika, npr. knjižni jezik ali vsaj zborni obliko pogovornega (pokrajinskega) govora –, in jih sami ubesedimo kot naravni govorci jezika.

V SNP so najpomembnejše predpostavke naslednje: slovica gradi povedi (stavke) tako, da upošteva univerzalno postavljene hierarhije razvitih leksikalnih in funkcijskih zvez (X"-teorija in načelo: vsaka med temi zvezami ima določilo, jedro in dopolnilo, ki je lahko spet sestavljeno oz. že nova zveza), slovica v območjih zunaj ožje GZ razporeja prvine stavka (izreka) s prijemom premikov v hierarhično višja vozlišča – *slišno* (v FO) ali *neslišno* (na pomenski ravnnini: dosegi prvin, ki pomensko vežejo določene prvine na jedra ali kot določila določajo realizacijo posamezne lastnosti, udejanjene kot leksikalna ali funkcijskna zveza, t. i. besednozvezno ali m-poveljevanje). Stavčne prvine se *dejansko* ali pa *navidezno* premaknejo v hierarhično višja vozlišča skladenjskega drevesa, da preverijo določene lastnosti, ki slovnično (skladienjsko) ali družljivostno (tudi del te slovnice) omejujejo določeno zgradbo (Golden 2000: 28–42).

Uporaba teorije o fazah in njihove nesočasnosti (Marušič 2004), ki je primerna za našo utemeljitev:

- A) v LO (pomenoslovni ravnini, ki jo predstavlja LO),
- B) v FO (glasoslovno-naglasna ravnina s prozodijo) in
- C) na skladenjski ravnini.

A) V LO (pomenoslovni ravnini, ki jo predstavlja LO)

a) **Doseg operatorjev:**

(5a) Vodja skupine je odločil, da bo **moral Peter** narediti stvar do konca.

(5b) Vodja skupine je odločil, da bo **Peter MORAL** narediti stvar do konca.

Obe vloženi povedi v glavni stavek *vodja skupine je odločil – da bo moral Peter narediti stvar do konca in da bo Peter MORAL narediti stvar do konca* – se razlikujeta ravno v zamenjanih položajih osebka *Peter* in naklonskega (nepolnopomenskega) glagola *morati* (s pomožnikom *je*), torej v **inverziji osebka**. Osebek kot najprominentnejša skladenjska vloga, ki se pogosto veže z vršilcem dejanja, nosilcem dogajanja, stanja ali poteka, je tisti, ki ima to zmožnost, da z drugimi stavčnimi sestavinami izmenjuje položaj. Druga prvina, ki izmenjuje mesto z osebkom v LZ povedi, je lahko ena od modifikacij povedja (polnopomenskega glagola, ki стоji v tem primeru v nedoločniku), v okviru GZ so to različni pomožniki, naklonski glagoli različnih pomenskih razredov, pa tudi prislovi (npr. *lahko*, ki se vede kot naklonski glagol *moči* ali *smeti* ali pa kot prislov načina) (Toporišič 2000: 491–525).

V zgledih (5a) in (5b) lahko potrdimo, da slovenščina dopušča to »sestavljeni inverziji«, namreč zamenjavo položaja osebka s celotno ali skorajda celotno glagolsko zvezo (VP), tj. s celotnim nizom modifikatorjev ali določil OGO: od pomožnika (Aux) *biti* do polnopomenskega glagola; ta lahko ostane desno od osebka, vse ostalo preide levo od njega. Torej ne le S Aux > Aux S, ampak S VP > VP S, kar je treba glede na vrsto zgradbe še nekoliko opredeliti.

Hierarhija, ki naj jo upoštevata oba elementa, osebek *Peter* in naklonski glagol *morati*, je naslednja:

(5a) **Peter > moral:** osebek mora določati glagol *morati* oz. biti po dosegu nad njim. Glagoli, zlasti naklonski ipd., imajo funkcijo operatorja, zato jih lahko v smislu izpeljave pomenske interpretacije tega dela povedi oz. odvisnika primerjamo s funkcijo osebka, ki pa poveljuje svojemu glagolskemu delu tako, da določa njegovo ujemanje v številu in spolu. Torej že po sami naravi obeh prvin stavkovtorna pravila zahtevajo, da je osebek v stavčni hierarhiji uvrščen dovolj visoko. Pričakujemo, da se zaradi glagolske oblike, ki sledi in ima oznako časovne določnosti [+ čas], zaradi izražene OGO v stavku osebek umesti v določilo časovne zvezze (TP), ki je umeščena hierarhično višje od VP (SNP to izvede z neslišnim premikom glagola iz OGO in osebka v njegovo določilo, v LO). Naklonski glagol kot dopolnilo TP stoji v hierarhično nižji zvezi v jedru naklonske zvezze (ModP), od njega je odvisen in veže nase še polnopomenski glagol *narediti*, ki ga postavimo v leksikalni del stavka – GZ, katere vezljivostno dopolnilo je spet premi predmet *stvar*. Rematski del tega stavka je bodisi le zveza *do konca* ali pa tudi predmet *stvar*. Ta označuje del stavka, ki je znotraj vezniške zvezze (CP) *da ...* (dopolnila h glavnemu stavku) najbolj težiščno izpostavljen

v smislu členitve po aktualnosti, ni pa intonacijsko ali jakostno posebej izstopajoč, zato simbolično podčrtan. Neslišni premik pusti v TP sled *t* in določilu TP glasovno neizraženi osebek *e* (zgleda (3a) in (3b)), prvini LO.

(5b) **MORAL > Peter:** naklonski glagol *moral* mora biti (v poudarjajočem načinu) v stavčni hierarhiji funkcijskih in leksikalnih zvez (skladnji) in dosegu (interpretaciji) nad osebkom *Peter*. Hierarhija prvin, ki označujejo skladenjski naklon, vprašanje ali IZ (topikalizacija ali poudarjanje), je v okviru TPS postavljena v najvišje področje leve periferije *povedi* (stavka), zato najdemo tam funkcijsko zvezo FocP (za težiščenje, poudarjanje ali izvzemanje določenih prvin).

b) Hierarhija funkcijskih zvez v CP, TP in VP (Ernst 2002: 245; Cinque, Rizzi 2008), ki omogoča tudi obravnavo nekanoničnega BR, tj. bodisi inverznega bodisi usmerjenega k tematizaciji ali poudarjanju ([+ Top]/[+ Foc]):

CP (kot ForceP) > TopP > FocP > (TP > ModP > AspP > PredP > VP > V)

ForceP = funkcijска zveza, ki določa skladenjski naklon ali potek (tvorbe) vprašanja

TopP = tematizacijska/topikalizacijska zveza (*topic phrase*)

FocP = težišč(nost)na/fokalizacijska/rematizacijska zveza

ModP = naklonska zveza (označuje glagolski naklon, zajet v glagolu s pomenskim določilom hotenjskosti/volje ali možnosti/potencialnosti (Toporišič 2000: 494–496), izražena z naklonskimi glagoli)

CP = vezniška zveza

TP = časovna zveza

AspP = vidska zveza

PredP = predikacijska zveza

VP = glagolska zveza

V = glagol

Stavčna ali časovna zveza pa sestoji iz zvez v naslednji hierarhiji (Cinque, Rizzi 2008; Ernst 2002), odvisno od tega, katere od kategorij potrebujemo pri obravnavi:

TP > ModP > AspP > AuxP > vP/PredP > (VP > V)

TP = časovna zveza

AspP = vidska zveza (izražena leksikalno ali tudi morfemsko)

AuxP = zveza pomožnega glagola (v tvorbi časovnih paradigem ali glagolskega načina (trpnik, tvornik))

vP/PredP = predikacijska (širša) zveza in vP kot ožja GZ (polnopomenski glagol in zveza, ki omogoča povezovanje z ustreznim določilom, npr. preim predmetom, povednim določilom, povedkovim prilastkom ali katero kolik predložno zvezo, s katero ima glagol razmerje obvezne (desne) vezljivosti) (Žele 2000: 78, 105 isl.)

Realizacija povedi oz. stavčnega dela odvisnika v (5b) zahteva v okviru LO preverjanje oznake [+ težišče], tej fazi mora slediti slišna faza FO, ki da stavku dejansko tak poudarek.

Govorec zgleda (5b) povedi (v odvisniku) ne more izvesti z nevtralno intonacijsko shemo, čeprav bi bila govorec in poslušalec soglasna, da vesta, o katerem *Petru* je

govor, zato je treba takšno linearno realizacijo (LR) (izreko) stavka označiti vsaj kot sporno v smislu neupoštevanja ujemanja načel, ki določajo LO in FO nekega jezika, če ne že kot nesprejemljivo, nerodno ali tujo, saj se pred govorcem *podre* tudi nek tekoči enakomerno nihajoči intonacijski in ritmični vzorec, ki je ustaljen v govorjeni zborni izreki, tudi ko nek izrek preberemo le po tiho; v okviru prozodije obsega različno dolge premore – tu nujne –, ki določajo meje skladenjskih (prozodičnih) in informacijskih sestavnikov ter same vzorce melodij glede na klasifikacijo vsebine izreka.

B) V FO (glasoslovno-naglasna ravnina s prozodijo)

Ko postavimo obe razmerji dosegov v LO, (5a) **Peter > moral** in (5b) **MORAL > Peter**, in preverimo formalne oznake v skladenjskem drevesu, skozi katero razvijemo FO in prozodijsko ustrezeno izreko, ugotovimo, da LO ni dala ustreznega rezultata za želeno linearno zaporedje izgovora povedi oz. stavčnega dela (CP), ki se začenja z veznikom *da*. To pomeni, da moramo pripisati tudi jedru vezniške zveze (C^0) ustrezne oznake, da bi dobili natančno to LR povedi, ki smo jo želeli. Oznaka na tem jedru namreč določa, kako naj se realizira zaporedje osebka in prvega naglašenega dela GZ, ki je lahko realiziran kot OGO ali pa kot neosebna glagolska oblika (pretekli opisni deležnik, trpni deležnik, namenilnik ali nedoločnik).

C) Na skladenjski ravnini

Skladnja nekatere značilnosti, ki sta jih predhodno določili bodisi LO bodisi FO ali obe, slepo izvrši (npr. izbiro IZ s funkcijskimi zvezami v CP). Ustrezna pravila preverjanja oznak slišnih realizacij leksikalnih prvin izvedejo preverjanje in ujemanje oznak, kot so bile napovedane in določene že v LO in FO (ali fazi). Ostane vprašanje, kaj je potem sprožilo IO (zgledi v 2.2), ali je nujna oz. samodejna.

3.2 Zaporedje faz(nih potekov)

Poskus razlage v 3.1 s postavitvijo zaporedja faz v vrstnem redu moramo še nekoliko ponatančiti:

logična oblika > fonološka oblika > skladnja

Pri tem sta pomembni dve komponenti v vlogi slovničnih mehanizmov: **preverjanje dosega** sestavnikov (osebek *nad* naklonskim glagolom ali obratno) in **preverjanje oznak**, ki jih zahteva bodisi fonologija (prozodija: npr. umestitev naslonk na drugo skladensko mesto, za prvim prozodičnim gostiteljem, kar povzroči inverzijo OGO z osebkom: najpogosteje S Aux > Aux S) bodisi interakcija med fonologijo, pomenoslovjem in skladnjo (preverjanje oznak v levi stavčni periferiji, realizacija dosegov v skladnji skozi optiko LZ povedi oz. odvisnika, ki je predmet preučevanja). LO in FO vsaka zase izvedeta svoje poteke, ob združitvi v slovnico ali skladensko ravnino jezika pa je treba upoštevati še inverzijo obeh prvin (tudi več prvin znotraj GZ ali PredP). Nekaj težav povzroča neskladje med *hierarhično zgradbo* in LR povedi, kjer se izračunavanja dosegov in BR (variacije) ne izidejo vedno po pričakovanjih, zato interpretacija brez upoštevanja IO ne bi bila pravilna. Vse kaže na nujnost IO kot

samodejne, saj sprevrže tudi dosege operatorjev. Faze pa se lahko med seboj tudi ponovijo:

(skladnja (upoštevanje načela ikoničnosti) > LO, FO (hkrati, neodvisno) > skladnja > LO in FO (hkrati, neodvisno)

V FO je za to nujen podroben opis prozodičnih prvin. Nadalje, gre za vprašanje, ali tudi IO kako vključimo v poteke dveh skladenjskih presečnih ravnin (LO in FO) ali same skladnje.

V zvezi z določili hotenjskosti/volje in namena (in ustrezimi izrazitvami v predno ali podredno zloženih GZ (v TP)) navaja Hammond (1988: 15–17) Greenbergovo univerzalno načelo, da naj bi v odvisnih GZ (v odvisnikih) jezikov s tipološkim parametrom VO (SVO in VSO) **glavni polnopomenski glagol vedno sledil na-klonским** ali drugim hotenjsko-namernim **glagolom** ali ustreznim drugim izrazom s tem pomenom. Ta univerzalija naj bi spoštovala *načelo ikoničnosti*, kjer se v splošnejši formulaciji časovno zaporedje dveh dogodkov v jezikovni izrazitvi izvede kot zaporedje tem dogodkom ustreznih jezikovnih realizacij (prav tam: 17).

IO zasledimo v zgradbah, ki ustrezajo pogojem, tj. da je glagolsko-osebkov del postavljen v odvisnik **za** nek veznik tipa *da, ker, saj, zato, nato* ipd., medtem ko je *ni* za drugimi manj številnimi vezniki tipa *kajti, namreč* ipd., ali pa je GZ neke določene vrste (preferenčno neprehodna), se znajde v spremnem stavku k prememu govoru ali v besedilih scenskega opisa (glagoli nahajanja v prostoru, npr. glagol *biti* v tem pomenu, neergativni glagoli).

Stava za vezniki tipa *namreč, kajti* je enaka kot v glavnih stavkih, ki (na videz) sledijo drugačnim stavkovornim pravilom kot v primeru IO (v odvisnikih), kar najverjetneje spet potrjuje načelo ikoničnosti. To pomeni, da bi morala tudi SNP med parametri upoštevati to načelo.

4 Zaključek

Burzio (1986: 30) je preučeval neprehodne GZ (in glagole razdelil na tri razrede: prehodne, netožilniške in neergativne: *preučiti, priti, telefonirati*) in ob tem naletel na pojav IO. V pričajočem članku smo hoteli ugotoviti, kje se pojavi IO v slovenščini: s primerjavo značilnih zgledov povedi in njihovo razčlenbo ter pojasnili glede uporabe stavkovornih pravil in načel znotraj SNP ob upoštevanju hierarhične zgradbe leksikalnih in funkcijskih zvez in teorije o fazah, z upoštevanjem tistega dela teorije o IZ, ki je bil potreben, ter z vpeljavo teorije faz, ki predvideva, da se lahko fonološka faza in pomensko-logična faza odvijata ločeno, a s skupnim ciljem: priti do ustrezno utemeljene stavčne zgradbe. V pomoč nam je bila tudi pomenska klasifikacija glagolskih in drugih izrazitev znotraj neke pomenske podstave (Toporišič 2000: 489–544), ki smo jo uporabili le na glagolski in stavčni besednozvezni ravnini z razširitvijo na vezniško zvezo zaradi preverjanja informacijskih lastnosti, ki jih je bilo treba upoštevati.

Prispevek lahko sklenemo z ugotovitvami, da sta za IO vsaj dva poglavitna razloga: eden je množica **veznikov** (vezal v jedru CP), **ki uvajajo** odvisnik (predmetni ali

prislovni), drugi pa sama **narava glagolov**, ki so večinoma neprehodni. Ne nazadnje je treba opredeliti pomen *načela ikoničnosti* v smislu informacijskih načel ali skladenjskih hierarhij leve periferije. Potrebna bi bila podrobnejša skladenjska razčlemba teh glagolov in zgradb ter povezanih pojavov. Utegnilo bi se najti kakšne zanimive povezave med posameznimi slovničnimi ravninami, ki jih slovenski slovničarji še niso opisali.

Viri

- BD = BOSQUE MUÑOZ, Ignacio, DEMONTE BARRETO, Violeta, ³1999: *Gramática descriptiva de la lengua española 1, 2, 3*. Madrid: Espasa.
- BELC, Jasna, 2005: *Besedni red v zahodnoromanskih jezikih in slovenščini*. Ljubljana.
- BURZIO, Luigi, 1986: *Italian Syntax. A government and Binding Approach*. Dordrecht: D. Riedel.
- CINQUE, Guglielmo, RIZZI, Luigi, 2008: The Cartography of Syntactic Structures. *Studies in Linguistics* (CISCL Working Papers) 2. <http://ciscl.media.unisi.it>
- ERNST, Thomas, ²2006: *The Syntax of Adjuncts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ERTESCHIK-SHIR, Nomi, 2007: *Information Structure. The Syntax-Discourse Interface*. Oxford: Oxford University Press.
- ESJ = TOPORIŠIČ, Jože, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- GF = Gigafida: Elektronska zbirka slovenskih besedil. www.gigafida.net
- GOLDEN, Marija, 2000: *Teorija opisnega jezikoslovja. I. Skladnja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- HAMMOND, Michael, MORAVCSIK, Edith, WIRTH, Jessica (ur.), 1988: *Studies in Syntactic Typology*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- ILC, Gašper, MARVIN, Tatjana, 2016 (v tisku): Unaccusatives in Slovenian from a Cross-linguistic Perspective. Franc Marušič, Rok Žaucer (ur.): *Festschrift za akad. prof. dr. Janeza Orešnika. Prispevki k razumevanju slovenske skladnje*.
- MARUŠIČ, Franc, 2004: What happens when phases get individualistic. On LF-only & PF-only phases. Asier Alcazar, Irene Barberia, Rebeca Campos, Susana Huidobro (ur.): *A New Relay of Linguistics. Special volume of International Journal of Basque Linguistics and Philology ASJU 2005-2*. 121–140. www.ung.si
- PS = ORTEGA-SANTOS, Ivan, 2006: *On Postverbal Subjects, PF and the Copy Theory: The Spanish Case*. University of Maryland. www.lingref.com
- RIZZI, Luigi, 1997: The Fine Structure of the Left Periphery. Liliane Haegeman (ur.): *Elements of Grammar: a Handbook of Generative Syntax*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 281–337.
- SS = TOPORIŠIČ, Jože, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- ŽELE, Andreja, 2001: *Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu)*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- ŽELE, Andreja, 2016: *Slovenski besedni red v okviru objektivne členitve po aktualnosti* (izroček in predavanje v Lektorskem društvu Slovenije). Ljubljana.